

Galek, Cz. (2016). *Szkoła polska XIX wieku w zaborze pruskim w świetle literatury pięknej*. Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, ss. 270.

Książd dr hab. Czesław Galek, profesor WSZiA w Zamościu, to powszechnie znany i ceniony badacz problematyki edukacyjnej, występującej w dziełach literackich drugiej połowy XIX w. Ten szczególny i ważny dla polskiej kultury i pedagogiki krąg jego zainteresowań został odzwierciedlony m.in. w takich dotychczasowych publikacjach naukowych Autora, jak: *Szkoła i nauczyciel w II połowie XIX wieku na północno-wschodnich terenach monarchii austro-węgierskiej w polskiej literaturze pamiętnikarskiej i beletrystycznej* (Zamość 2012) oraz *Obraz szkoły w II połowie XIX wieku w zaborze rosyjskim w świetle pamiętników i literatury pięknej* (Zamość 2015). Można więc powiedzieć, że w sposób naturalny i logiczny przyszła pora na ukazanie obrazu polskiej szkoły w zaborze pruskim, zachowanego we wspomnieniach, pamiętnikach i dziełach beletrystycznych. Czyni to Książd Profesor w recenzowanej pozycji wydawniczej. W przygotowaniu publikacji Autor obficie korzystał z licznych źródeł pomocniczych, a także skrupulatnie i ze znanstwem zgromadzonej naukowej literatury przedmiotu. Bogactwo zebranego materiału badawczego pozwoliło na wszechstronne i dogłębne ujęcie rozpatrywanego problemu.

Rozdział pierwszy recenzowanej książki podejmuje uwarunkowania narodowo-społeczne w aspekcie historycznym, ukazuje ucisk społeczności polskiej przez pruskiego zaborcę. Autor podkreśla tu słusznie wielką rolę Kościoła katolickiego w podtrzymaniu i krzewieniu ducha polskości. W sposób przekonujący ukazuje obronę Polaków przed wynarodowieniem poprzez intensyfikację działań obywatelskich, a zwłaszcza dynamiczną pracę organizacji społecznych, m.in. na terenie Wielkopolski czy też Górnego Śląska. Podane liczne przykłady ich działalności przybliżają nawet mniej wyrobionemu czytelnikowi analizowany problem.

Rozdział drugi poświęcony jest ofensywnym inicjatywom pruskich władz oświatowych, zmierzającym do szybkiego i skutecznego zgermanizowania ludności polskiej na terenie całego zaboru. Autor w interesujący sposób przedstawia politykę pruskich władz oświatowych, a przede wszystkim osławiony Kulturkampf, w ramach którego drastycznie

ograniczono naukę języka polskiego nawet na szczeblu najniższym. Realizacji tego zadania służyło zwiększenie zatrudnienia nauczycieli w polskich szkołach. Podane w książce przykłady są tym cenniejsze, że nawiązują do osobistych przeżyć autorów relacji i wspomnień. Przedstawione metody wychowawcze pokazują, że szeroko stosowano w praktyce szkolnej pedagogikę herbartowską, ze wszystkimi jej ujemnymi konsekwencjami. Zawarte w książce opisy postępowania nauczycieli wobec uczniów mają charakter unikalny i mało znany w literaturze naukowej, dokumenty archiwalne bowiem nie są w stanie oddać tego klimatu zdarzeń i faktów, który towarzyszy wspomnieniom z lat wczesnej młodości. Na tym również polega wysoka wartość wydanej książki Księdza Profesora. Kara cielesna była powszechnie stosowanym środkiem pedagogicznym, a uczeń z rozciętą przez nauczyciela sadystę skórą nie należał do rzadkości (s. 101).

Na uwagę recenzenta zasługuje podrozdział dotyczący nauczania poszczególnych przedmiotów. Ukazane w nim liczne pozytywne i negatywne przykłady praktyki edukacyjnej, w tym zwłaszcza w zakresie nauczania języka polskiego, są być może jedyną w literaturze przedmiotu tego rodzaju egzemplifikacją realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego na ziemiach polskich pod zaborem pruskim (s. 110, 111).

Na szczególne uznanie zasługuje rozdział trzeci, ukazujący dramatyczne zmagania uczniów o zachowanie i rozwijanie polskiego ducha narodowego w szkole. Autor pisze:

ostrza polskiej polityki władz pruskich zostały z całą bezwzględnością skierowane przeciwko polskim dzieciom i młodzieży. Od ich odporności na te działania zależało polskie być na prastarych piastowskich ziemiach Śląska, Poznańskiego, Prus Zachodnich oraz Warmii i Mazur. Uczniowie wywodzący się z różnych warstw społecznych musieli skonfrontować się z antypolską atmosferą pruskiej szkoły, kształtować w sobie polską świadomość narodową oraz patriotyzm (s. 127).

Jak wynika z przytoczonych w rozprawie wspomnień, relacji i utworów literackich, polscy uczniowie zmuszani byli codziennie walczyć o swoją tożsamość narodową, o zachowanie języka i tradycji. Wszystkie te trudne i złożone problemy znalazły głębokie odzwierciedlenie w książce Księdza Profesora, który w sposób wysoce profesjonalny ukazał budzenie się i umacnianie świadomości narodowej polskiej młodzieży szkolnej, lżonej, ośmieszanej i poniżanej przez butnych, pewnych siebie kolegów i nauczycieli niemieckich. Ostoją polskości był dom rodzinny, matka, często proboszcz. Księża organizowali spotkania z polską młodzieżą, dostarczali czasopism katolickich w języku polskim, upowszechniali czytelnictwo

dział literackich wielkich pisarzy polskich, propagowali książki o treści religijnej. Inicjatywy te – jak wynika z licznych wspomnień przytoczonych przez ks. Czesława Galka – wywierały wielki wpływ na kształtowanie postaw młodych ludzi. Autor trafnie zauważa, że uczniowie w odpowiedzi na upórczywą germanizację szkolnictwa organizowali różne formy oporu, a zwłaszcza strajki szkolne. Szczególnie było to widoczne w Wielkopolsce.

W zakończeniu publikacji ks. Galka podkreśla, że szykany społeczeństwa polskiego, a w szczególności uczniów ze strony pruskiego aparatu ucisku, połączone z atakami na Kościół katolicki, doprowadziły do zwiększonej solidarności, integracji, a w konsekwencji do wzrostu świadomości narodowej. Dawano temu wyraz, tworząc organizacje, stowarzyszenia i chóry, które pielęgnowały polskie zwyczaje, tradycje i kulturę.

Reasumując, stwierdzić należy, że książka ks. prof. Czesława Galka wyróżnia się oryginalnością źródłową, wiernym, profesjonalnym pokazaniem wybranych aspektów życia Polaków pod zaborem pruskim w świetle pamiętników i literatury pięknej. Proza naukowa nie budzi zastrzeżeń. Publikacja jest rezultatem mrowczej pracy i wyrazem wnikliwych dociekań badacza, świadczy też o jego ogromnej erudycji.

Uważam, że ta cenna pozycja wydawnicza ze względu na swoje walory poznawcze, intelektualne i wychowawcze znajdzie uznanie wśród osób zainteresowanych dziejami zaboru pruskiego w drugiej połowie XIX w., jak również wśród badaczy literatury pięknej, pamiętnikarskiej i wspomnieniowej. Z tego też względu powinna być dostępna w każdej bibliotece akademickiej i księgarni naukowej.

Witold Chmielewski

Akademia Ignatianum w Krakowie
Wydział Zamiejscowy Nauk Humanistycznych
i Społecznych w Mysłowicach